

„Tényleg a szakadék felé rohanunk”

Friderikusz Sándor interjúja Szilágyi Ákossal

az ATV-ben 2014-ben¹

A politikavallás stádiumai

Friderikusz Sándor: – *Legutóbb szombaton a Hősök terét látva ismét tanúi voltunk annak a sajátosan magyar tömegjelenségnek, amelyet Szilágyi Ákos, ma esti esztéta-esszéista vendégünk [népszabadságbeli írásában](#)² politikai könyörgőzarándoklatnak nevezett a hatalomért és egy párt*

¹ Az ATV *Friderikusz* című későesti műsorában 2014. április 3-án elhangzott, mára hozzáférhetetlenné vált beszélgetés szövege, amelyet az adást követően Mihancsik Zsófia online fóruma, az azóta megszűnt *galamuscsoport.hu* publikált. (Sz. Á.)

² Friderikusz Sándor itt *A demokrácia kiegyenesítése* című írásomra utal, amely a beszélgetés előtt jelent meg az azóta felszámolt legnagyobb magyar politikai napilap, a *Népszabadság* Kentaur rovatában 2014. március 29-én. Az írás mostantól honlapomon olvasható: szilagyiakos.hu (Sz. Á.)

hatalmon maradásért, és az új politikavallás giccsének tart. Sajátos és logikus kinövése ez annak a hatalomfelfogásnak, amely a Fideszt jellemzi, s annak a hatalomgyakorlási módnak, amelyben a kormányzópárt első számú vezetője a nemzet megváltójaként jelenik meg, hívei már-már istenként tisztelik, és könnyen lehet, tőle magától sem idegen ez a szerep. Hogyan jutottunk idáig a magyarországi parlamentáris demokrácia újjászületése után 25 évvel, a 21. században, Európa közepén? Hogyan lett százezrek vallásává a politika egy olyan országban, amely sohasem volt Lengyelország módjára vallásos? És abban az értelemben sincs ennek hagyománya, hogy a Kádár-rendszerből is idegen volt a vallás, mind az istenhíthez kapcsolódó értelmében, mind a sztálinista kommunizmusba vetett hit értelmében?

Szilágyi Ákos: – A politikavallás, tehát a vallás helyére lépő politika a modern nemzetekkel és a nacionalizmusokkal jelenik meg, vagyis nem valamilyen különös magyar jelenség, és történetileg mindmáig folytonos. A francia forradalom még Ész Istennőt próbálja a régi vallási Egy-Isten helyére ültetni, de ez a kísérlet dicstelenül megbukik, mert művi, steril, érzelemmentes. Aztán jön a Nemzet, a *Gloire*, a politikai giccsel és Napóleonnal együtt. Minden nemzetvallás kizárólagos: az egyistenhit helyére lép, nem tűr meg magán belül másfajta hiteket, sőt, még eretnekségeket sem: a nemzet helyes imádását is előírja. A nemzet a 19. századtól kezdődően Magyarországon is gyors ütemben változott istenséggé, akiben hinni kell, akivel szemben az egyes embernek nem lehet igaza, aki áldozatokat követel, aki büntet és jutalmaz, akiben az igaz hívő felolvadhat, akinek kvázi-vallási kultusza, ünnepei alkotják a szuverén nemzetállamok legitimációs alapját. A 20. században ez a nemzetvallásos rajongás alapvető szerepet játszott a magyar történelemben is. A két világháború

között minden további nélkül beszélhetünk politikavallásról Magyarországon, amelynek egy istene van: a nemzet. A „nemzetgyalázás” ekkor törvényileg üldözhető és nagyjából az „istengyalázással” esik azonos megítélés alá. Természetesen ennek az Egy-Istennek is vannak prófétái, akiknek a szájával beszél és van persze Mózes, aki bevezeti a népet az Ígéret földjére, a csodálatos Jövőként föltálat Múltba. 1945 után a politikai isten – a Nemzet – helyére fogalmilag a Nemzetközi Munkásosztály vagy a Dolgozó Nép kerül, de a politika hitszerű átélését, a politikavallás folytonosságát ez nem törli meg. A nacionalista hitet tagadó kommunista hit is feltétlen, kizárólagos és a Vezér személyéhez kötődik. A kommunizmus – vakhitű rajongóival, eretnekeivel, inkvizíciós pereivel, szent háborúival, szent dogmaival – a 20. század sokáig legnagyobb hatású politikavallása volt. A politikavallás legdurvább változatai: az olasz fasizmus, a német náciizmus és a szovjet kommunizmus. A kommunizmus külön bája, hogy eredetileg teljesen racionális volt, tanítását nem dogmatikus hitnek, hanem tudományos igazságnak tekintette, de abban a pillanatban, hogy egy igazság cáfolhatatlanná válik, megszűnik tudományos igazság lenni. Az úgynevezett tudományos kommunizmus tulajdonképpen állami teológia volt, igazi, csak marxista nyelvezeten fogalmazott hittételekkel. Amikor a kommunista politikavallásból a hit elpárolgott, istensége bukott istenné vált, szentjei pedig szörnyetegekké, de sem a rendszer, sem ideológiája nem szűnt meg, akkor – és ezt a Kádár-rendszer példája mutatja legjobban – egy ideig át lehetett hidalni az űrt a kommunizmusnak mint politikavallásnak az életből való fokozatos kivezetésével, egyfajta politikai kettős könyveléssel és a hitetlenség és máshitűség tűrésével is. A hit rajongása és kényszere helyére a pragmatikus számítás lépett, a valósággal történő kiegyezés jegyében: „aki nincs ellenünk, az velünk van”. A kommunista állam

hitszerű alakzatainak 56-os felrobbanása után az érdekek és belátások, kényszerű és kölcsönös engedmények alapján hoztak létre egy konszenzuális pártállami autokráciát. Erre épült a konszolidáció. Nagyon fontos, hogy a politikavallásra alapozott rendszerek valószínűleg nem konszolidálhatók, ahogy a nacionalista politikavallásnak az elmúlt négy évben történt újjászületése – ami persze nem Magyarország újjászületését, hanem a magyar demokrácia elsorvasztását jelentette – sem volt képes konszolidációt eredményezni. A politikavallás, lévén kizárólagos, mindig permanens háborút vagy forradalmat jelent, rajongást, vakhitet, extatikus mámort, akkor is, ha ennek örvén és ennek leple alatt a materiális javak lenyúlása, újraosztása, az erőforrások állami kisajátítása zajlik. A Rákosi-rendszer sem volt konszolidálható. A Horthy-rendszer azért és annyiban volt konszolidálható, amennyiben nem forradalmi, hanem ellenforradalmi volt, restaurálta a nacionalista politikavallást, nem pedig újat teremtett helyette, egyfajta tradicionális politikavallást csinált belőle, hiányzott belőle a karizmatikus elhivatottság, a rajongás, a kiszámíthatatlanság eleme. A „neobarokk társadalom” jelzős szerkezet e tekintetben árulkodó: a politikavallási hit összeomlása utáni hit ez már csak, amit a megszokás, a ceremóniák, a retorika, az esztétizálás tart életben. A Horthy-rendszer nacionalizmusa azért sem válhatott új típusú, teljesértékű politikavallássá, mert ennek útjában állt klerikalizmusa, útjában álltak a keresztény egyházak, mindenekelőtt a katolicizmus. A konzervatív vagy ellenforradalmi nacionalizmus politikavallásában természetesen fokozottan voltak jelen a vallási metaforák, a „Trianonban megfeszített” vagy megcsonkított nemzet vérző teste – „Csonka-Magyarország, nem ország!” –, de igazi politikavallást Magyarországon sem a jobboldal, hanem a centrum szélsősége: a fasizmus csinált a nacionalizmusból. Mondjuk, a „karizmatikus” Gömböstől, aki egy

Mussolini-típusú fasizmust képviselt – korporatív társadalommal, totális vezérállammal – a szélsőjobboldali és katonai ellenforradalmat a korporatív vezérállam, a fasizmus felé vezető Salazar rendszerével rokonszenvező Teleki Pálon át egészen a nyilaskeresztes mozgalomig, amely aztán már egy teljes faji, rasszista alapon álló populista fasizmust képviselt. Ezekben az esetekben valóban politikavallásról beszélhetünk. A különítményes és numerus claususos kezdetek után konszolidált Horthy-rendszer azonban az ellenforradalmi rendszerek szokványos szélsőjobboldali változatát képviselte, a választásos autokrácia, a demokrácia nélküli parlamentarizmus úri típusát, amelynek eredetileg nem sok köze volt a szélsőséges populizmushoz, a fasizmushoz, jóllehet később mindinkább defenzívába került vele szemben, hol pacifikálni, hol – eszméit és tömegeit leszerelendő – programja egy részét végrehajtani próbálta, mígnem egyre jobban összeolvadt vele: 1938–1939-től a Horthy-rendszernek már Janus-arca van: van egy autokratikus-rendies, „úri-keresztény” nacionalista és egy nacionálpopulista, fasiszta arca.

– *Csak hogy mindenki értse, mondana két-három mondatot arról, hogy mit ért politikavalláson? Hogyan definiálja?*

– Ez nem az én definícióm. A modern politika összes kategóriája eredetileg vallási vagy teológiai kategória volt, ez Carl Schmitt német jogfilozófus és politikatudós, a politikai teológia „feltalálójának” alaptétele. Ő a harmincas évek közepén politikai értelemben is „hívő” lett: megvetve az erélytelen, kaotikus weimari demokrácia pizskos „prózáját”, egyre közelebb került a politikából vallást csináló nácizmus „költészetéhez”, sőt, végül a náci állampártba is belépett. Egy sor olyan írása jelent meg, amelyben a szuverenitástól a totális háborúig, a vezérállam politikai rendjétől a rendkívüli állapot bevezetéséig mindent ezen az alapon írt le.

Például a „rendkívüli” vagy másként „kivételes” állapotot, magyarul a törvényes rend jogos megtörését, felfüggesztését a politikában Schmitt a vallási csodához hasonlítja, a szuverén hatalmát pedig Isten abszolút hatalmához. A szuverén arról ismerszik meg, hogy jogában és hatalmában áll bevezetni a rendkívüli állapotot, szüneteltetni a törvényességet. A szuverén állam feje így voltaképp csodatévő hatalommal rendelkezik és csodát is tesz, amikor a rendkívüli állapotot bevezeti.

A múltba fordulás, a régi pátoszformák, életformák iránti vágy átültetése a polgári élet mindennapjaiba mindig véres erőszakhoz vezet

– *Miért a vallás volt számára a kiindulási pont?*

– A modern politika kategóriái csakugyan vallási eredetű vagy vallási kategóriákat helyettesítő kategóriák, a politika átveszi a vallás szerepét és a vallás nyelvét is: a vallási üdvígéretet az e világi üdvígéretnek nyelvére fordítja le, a vallási szentségekből és rítusokból politikai szentségeket és rítusokat csinál, létrehozva az államosított nemzeti emlékezés szent helyeit és így tovább. A modern, tehát szekularizált és nemzetállamokhoz kötődő politika olyan tömeges érzületet, olyan intenzív átélésmódokat hoz létre vagy tart életben, amelyek kifejezetten hitszerűek, a vallási szolgálathoz, áldozathoz, rajongáshoz kötődnek, bizonyos értelemben pótolva a világ elveszett vallási varázsát. A modern politika sok tekintetben átveszi a hagyományos vallás szerepét. Az állam – és korántsem csak az ateista állam – a hagyományos keresztény egyházak vetélytársává válik, ami szigorúan keresztény szempontból visszazuhanás a pogányságba. A politikai Nemzetvallás különösen a katolikus, tehát egyetemességet hirdető kereszténység szemében pogányság és bálványimádás. Elég a

katolikus Babitsra utalni, hogyan próbál megküzdeni az 1920-as, 30-as években a politikai pogánysággal. Nota bene: a politikavallássá váló nacionalizmus ténylegesen is mindig túlmegy a kereszténységen: az ősinek mondott mítoszokhoz és rítusokhoz akar visszatérni. Elég a náci Wotan-hitre vagy a magyar turanizmusra, vagy legújabban a turul-kultuszra utalni. A modern vagy polgári társadalom mindennapjait, gondolkodás- és tevékenységmódját nem a vallási hit, nem is a katonai hősiesség érzülete hatja át, hanem az egyéni kalkulációé, a pénzszerzése, a kereskedelemé, a biztonságra és védettségre törekvése. A kalkulatív piaci racionalitás, az állami bürokratikus racionalitás, és technikai-tudományos racionalitás „szentháromsága” által meghatározott emberi élet – a személytelen hatalmak által ide-odaterelt, számon tartott, ellenőrzött embertömegek élete – sivárrá válik, kiüresedik, és ez felszítja a regresszió vágyát, a múltba fordulást, a régi pátoszformák, életformák, vallási kultuszok, a heroizmus iránt, csakhogy ennek átültetése a polgári élet mindennapjaiba és az állam politikai valóságába mindig véres erőszakhoz vezet. Ha Max Weber egykor úgy jellemezte a modernitást mint a világ varázstalanítását, a világ vallási varázs alól történő felszabadítását – *Entzauberung der Welt* –, akkor a tömeghatásra törő politika, a romantikus és futurisztikus politika megkísérli újra varázs alá helyezni, a tömegszuggesztio új eszközeivel, lényegében tehát esztétikailag elvarázsolni és ezzel együtt persze elvarázsolni, egymásik, irreális világba költöztetni, ezzel áztatni, vigasztalni, elkábítani felnőni nem akaró vagy nem tudó tömegeit. A szabadság csodálatos, csakhogy szabad emberek nélkül semmit sem jelent, önmagában üres! A hozzá kapcsolódó felelősség terhe alatt a szolgai függéshez szokott ember gyakran összeroppan, nem tud mit kezdeni elnyert vagy kivívott szabadságával. A szolgaság sokkal meghittebb, otthonosabb, kellemesebb volt. Nem véletlen, hogy a

szabadságból lehet legkevésbé politikai vallást csinálni, legalábbis tömegvallást. A szabadság az egyes emberhez és nem a tömeghez kapcsolódik. Ha egyénileg, saját életében nem képes valaki értelmet és tartalmat adni neki, akkor üres és nyomasztó lesz. Kétségbe ejt. Márpedig a modern tömegtársadalomban nagyon sokan nem képesek erre. Minél szegényebbek, annál kevésbé, hiszen még fogyasztás és pazarlás „költészetével”, tehát látszólag sem tölthetik be a szabadság ürességet. Nem értik, miért szenvednek itt, miért ez a sok gond és baj, miért nincs jutalom, nincs túlvilág, ezt tehát meg kell teremteni nekik. És ha a piac nem teremti meg ezt a kvázi-túlvilágot a fogyasztás paradicsomában, akkor megteremti a politika a nemzetvallásokban, főként pedig az ebből szerteágazó kommunista és fasiszta típusú politikavallásokban. Jön a politikai csodatevő, a küldetéses vezér és az ő politikai üdv-vallása: betölti a modern világállapot fájó ürességét, feloldja a sivárság érzetét, csodát ígér és csodákat tesz, egészen az irrealitásba költöztetett, hisztérikus vagy rajongó politikai közösség elkerülhetetlen vereségéig, a katasztrófáig, a megszegyenülésig. Megjegyzem, a „zarándokmenet”-metafora sem tőlem származik, hanem magának a „békemenetnek” a szervezőitől. Ők nyilvánították ezt a legújabb „nagy menetelést” zarándokmenetnek, sőt csodának. Szó szerint. Akár a folyton giccsbe átcsapó fennkölt hanghordozás, akár a számító hatásvadászat az oka ezeknek a hasonlatoknak, mintaszerűen jelenik meg bennük az a politikavallás, amelyet az utóbbi tíz-tizenöt évben a nemzeti populizmus és vezérdemokrácia útjára lépő Fidesz működtet, látható sikerrel, még ha ennek a hatóköre nem is terjed túl a maga alkotta középosztályán, amely anyagi függését, érdekeltségét vallási köteléknek, hazafiasságnak akarja látni és láttatni: a vezérállam juttatásaihoz a jó lelkiismeret igazolását is megszerezve magának. A politikavallás valójában a politika esztétizálásának felel meg, ezért nyelvezete mindig

eklektikus: a Nemzet-Istenbe és annak választott prófétájába, a karizmatikus vezérbe vetett hit számára minden jól jön, csak elég hatásos legyen, a keresztény Mária-kultusz vagy a szentjobb-kultusz pompásan megfér a Turul-kultusszal. Ez persze csak még nyilvánvalóbbá teszi a politikavallások bálványimádó jellegét, amely korántsem mindig merül ki vallási metaforákban: a bálványok ugyanis áldozatra, vérre szomjaznak. Ahol a karizmatikus vezér az abszolút, tehát vallási jót testesíti meg, ott meg kell jelennie az abszolút rossznak is, akit viszont a *pharmakosz*, vagyis a bűnbak testesít meg.

A modern képviseleti demokrácia, a liberális demokrácia politikai értelemben „többistenhitű”

– *Miért nevezi Ön ezt bálványimádásnak? Mi vagy ki volna itt a bálvány? Természetesen Orbán Viktoron kívül, mert az a rajongás, amellyel elszánt hívei viseltetik a Fidesz vezetője iránt, valóban felér a bálványimádattal.*

– Egy kis vallástörténeti kitérővel kell kezdenem, mert a bálványimádást az egyistenhitre épülő zsidóság tiltja először a vallás történetében. Ezért tekintik a többisten-hívő ókori népek a zsidóságot, mikor a római birodalomban kapcsolatba kerülnek vele, istentagadónak, ateistának, hiszen nem tudják megmutatni az istenüket, lévén láthatatlan, sőt még csak meg sem nevezhető, ergo tagadják az isteneket. „Ne készíts faragott képet!” Vagyis ne készíts olyan képet, amelyeket isten mellé vagy isten helyére állítasz. A bálványfogalom és a bálványozás fogalma a későbbi kereszténységben elsősorban a protestáns felekezetekhez kapcsolódik, mert ők minden anyagi közvetítést kiirtanak a kultusból, így a képet is. A kálvinisták, nálunk a reformátusok, illetve az evangélikusok, nálunk a lutheránusok vagy ágostai

hitvallásúak, engesztelhetetlen képtagadók és képrombolók, bár utóbbiak e téren is mérsékeltebbek. Vallási szempontból persze bárminek az istenítése – pénzé, politikai hatalomé, tudásé – bálványozásnak tekintendő, tehát Isten-ellenes véték. Nyilvánvalóan bálványozás a politikavallások minden istensége, beleértve a nemzet istenítését vagy a politikai vezér istenítését is. A modern képviseleti demokrácia, a liberális demokrácia politikai értelemben „többistenhitű”, a pluralista pártrendszerre épülő demokrácia – ahogy Robert A. Dahl írja – „poliarchikus”, tehát a bálványozás eleve nem olyan vészterhes, mint az „egyistenhitű” politikai rendszerekben. Ahol eleve több politikai isten van és ezek, ha nem tetszenek, ha „nem váltak be”, akkor leválthatók, ott lehet ugyan valakit egy rövid időre bálványozni, de a következő pillanatban már bukott isten. Az igazi politikai bálványimádás a vezérdemokráciákkal és totalitárius vezéri államokkal jelenik meg, mindenekelőtt persze a fasiszta és a kommunista típusú vezéri államokkal, amelyeket már nehéz volna vezérdemokráciának nevezni. A vezérdemokrácia – „*führerdemokratie*” – fogalmát egyébként szintén Max Weber alkotta meg. Ő persze egyáltalán nem Hitler vagy Sztálin vezérállamára gondolt, hanem egy demokrácián belüli tendenciát nevezett meg ezzel a fogalommal: a pártokra épülő képviseleti demokrácia általános válságát látva és átélve az első világháború alatti és utáni években. Az 1920-as évek végétől kezdik Weber fogalmát aktualizálni, a weimari demokrácia akut válsága kapcsán, amelyet csak megtévezett az 1929-es gazdasági világválság, ahogy jelenünkben a 2008-as globális pénzügyi válság tetézte meg egyes országokban a politikai pártrendszer válságát. Weber a pártok permanens háborújában szétforgácsolódo képviseleti demokrácia alternatívájának tekintette a vezérdemokráciát, csak hát ehelyett a 20-as és 30-as években egy

sor európai államban nem a vezérdemokrácia, hanem a totalitárius vezérállam született meg, de szerencséjére ő ezt már nem érte meg.

Vezérdemokrácia és vezéri állam

– *Ma Magyarországon vezérdemokrácia van?*

– Igen, szerintem ma már joggal beszélhetünk vezérdemokráciáról. Hangsúlyoznám, hogy ez nem azonos a vezéri állammal, noha közeledni látszik felé. Megjegyzem a vezérdemokrácia fogalmát a 2000-es évek elején éppen Magyarországon aktualizálták színvonalas, a jobboldalhoz kötődő politikatudományi műhelyek. Legalábbis ennek nyomát más kelet-európai országban nem láttam. Magas színvonalú elméleti fejtegetések és viták zajlottak a fogalom körül, döntően Körösenyi Andrásnak köszönhetően, aki ekkor hozta be a politikatudományi diskurzusba a vezérdemokrácia Max Weber-i fogalmát. Ha ma elolvassuk az ő 2003–04-ben megjelent tanulmányait, ezek úgy hatnak, mintha már akkor megalapozta volna doktrinálisan azt, ami 2010 után Magyarországon lett. Nem ideológusa, hanem teoretikusa volt az új rendszernek, bár az meglep, hogy amikor az elmélet tapasztalati valóságot öltött, a politikatudósok mintha visszahőköltek volna attól, hogy a vezérdemokrácia elméletét ezzel a valósággal szembesítsék.

– *Nincs itt valami ellentmondás, a vezér és a demokrácia közt? A vezérdemokrácia egy embernek az akaratára épül, a demokrácia viszont a tömegek érdekérvényesítésére.*

– Valóban van itt egy alapvető ellentmondás. Weber arra gondolt, hogy eddig olyan demokráciák voltak, amelyeket pártok

domináltak, nem pedig vezérek, a képviseleti és óhatatlanul elitárius demokrácia válságából pedig olyan demokrácia fog megszületni, amely a vezérek csatájára épül. De ezt ő nem úgy képzelte el, hogy kitermelődik majd egy vezér, aki megszünteti a demokráciát és vezéruralmat vezet be. A vezérdemokrácia egyébként a magyar jobboldal politikatudományi diskurzusában sem a hatalmi ellensúlyok kikapcsolását, a jogállam leépítését vagy a választási rendszer olyan átalakítását jelentette, hogy mindig csak „mi” nyerhetünk. Náluk is azt a demokráciatípust jelentette, amelyben tudomásul veszem azt, hogy a korábbi modell kimerült, s az új modellt a politika mediatiszációja – az élmény és a látvány – határozza meg, azaz a hatalomnak, a hatalmat közvetlenül megszemélyesítő, mintegy megtestesítő egyetlen személynek az abszolút túlsúlya. Tehát nem egy párt, hiszen a párt önmagában inkább egy bürokratikus gépezetre hasonlít, azaz személytelen vagy nehezen kivehető csoportképet alkot, sokféle politikai akarat és érdek küzd benne, a pártvezérek nem válnak le a pártról és így tovább. Hogy egy párt arcot, érzékileg átélhető és azonosítható arcot öltön egy mindent kézben tartó, innovációkra képes politikusban – eredetileg ez a vezérdemokrácia kialakulásának mélyebb oka. Úgy látom, ebbe az irányba megy ma, ha nem is egy úton, a legtöbb demokrácia Európában. Tehát nem a magyar irányba, hanem a klasszikus vezérdemokrácia irányába: a perszonalifikáció elkerülhetetlen, a hatalmat meg kell személyesíteni a média uralta politika – vagy másként: az élménytársadalom és a spektakulum társadalma – korszakában, csak hogy ez nem a demokrácia beszűkítését, a politikai verseny korlátozását, a hatalmi ágak elválasztásának megszüntetését, a végrehajtó hatalom fékeinek és ellensúlyainak elsöprését jelenti, magyarul: nem választásos autokráciát és pláne nem vezérállamot.

– *Nálunk akkor most mi van?*

– Nálunk is egyfajta spektákulum uralta és irányította élménytársadalom van és vezérdemokrácia van, de olyan vezérdemokrácia, amely a vezéri állam felé mozog. Például az a tömeg, amelyik kimegy az utcákra, egyrészt élménytömeg. Megint csak a vallási összefüggést emelem ki: egy vallási, közösségi élmény jön létre, hozzájuk tartozom, egy vagyok velük, megélem ezt a közösséget. Ráadásul minden a televízión és az interneten, tehát képileg közvetítődik, képernyőn látom az egész politikai liturgiát, s mint látványt élvezem, akár repeső örömet, akár félelmet vált ki belőlem. Ez is, az is, esztétikai megítélése a látottaknak, nem racionális és nem is vallási, bár a vallás is állandóan használ esztétikai hatáselemeket. Itt azonban a politika esztétizálódik, érzékvé válik. Nem az értelme számít, nem az érvek számítanak. Az számít, ki hogy néz ki, milyen a kisugárzása, milyen látszatot tud magáról kelteni. Szépnek, okosnak, rokonszenvesnek látszik-e? Az egyik leggyakrabban használt műszó a hazai politikában manapság a karizma, noha húsz éve még csak elméletírók forgatták. A politikus egyik legfőbb erénye, hogy – úgymond – karizmatikus és fogyatékosága, hogy nem vagy nem eléggé karizmatikus. Nincs kisugárzása. A karizma is Max Weber-i fogalom. A politikatudományban, úgy látszik, minden tőle jön. Kezdetben vala Max Weber. A karizma is vallási műszó, isteni adományt, ajándékot, tulajdonképpen felülről kapott tehetséget, prófétai adottságot, varázserőt jelent. A mediatizált politikában csakis a vezér lehet karizmatikus – akinek nincs karizmatikus ereje, ne legyen vezér –, és a karizma azt a racionálisan nem megfejthető képességet jelenti, amellyel valaki a pusztán lényével, képével, fellépésével tömegek rokonszenvét, csodálatát tudja maga felé hajlítani, el tudja hitetni magáról, hogy nem akárki – ettől persze

még szélhámos is lehet –, hogy az az erő, amelyet képi látszata sugároz, igazi erő, amely mindenre képes. A mai magyar politikavallás kulcsszava az erő. Mert a vezérdemokrácia, ezt nem én mondom, hanem a hívei, nem arra épül, hogy az emberek mit akarnak, hanem arra, hogy a vezér, aki demokratikusan szerzi meg a hatalmat, mit akar. Nem a törvényhozó hatalomra épül, hanem a végrehajtó hatalomra, az akaratra, a vezető vágyaira és akaratára épül. A vezér állandóan valami újjal jön, ami még nem volt, ami eltér a szabályoktól, attól, ami megengedett és bevált. Unortodox utakon jár és mutatja az irányt országnak és világnak. A hagyományos képviseleti demokrácia úgy működik, hogy a választói csoportoknak a pártok mindenféle ígéreteket tesznek, aztán ezt teljesítik, vagy nem teljesítik, ennek ismeretes kockázatával. 2010-ben egyszeriben azzal találtunk szembe magunkat, hogy a választási legitimitációt a hatalomra került párt forradalomként értelmezi, amely rendszerváltásra jogosítja föl, noha mindezt korábban még ígéretként sem helyezte kilátásba, ilyesmiről egyetlen szót sem ejtett. Ezt hívják a vezérdemokrácia ideológusai és teoretikusai innovációnak. A magyar vezérruralom, amelyben már csak a lélek tartja a demokráciát, azért jöhetett létre olyan könnyen, mert a pártelvű képviseleti demokrácia 1989-től kezdődően lényegében két középosztályi konglomerátum, két oligarchikus politikai osztály csatájára, nem sokkal később már hideg polgárháborújára redukálódott, amelyből teljes mértékben kimaradt 2–3, ma már 4 millió ember, akiknek nem maradt képvisellete a politikában. Az ő piaczgazdasági szempontból értelmezhetetlen, de ettől még nem kevésbé létező szociális érdekeiket, igazságérzetüket senki nem képviselte, nemhogy nem hozta be a politikába, de kifejezetten igyekezett távol tartani a politikától.

– *Ők a szegények.*

– A szegények nem mennek el szavazni, mert fel sem merülhet bennük, hogy sorsuk függhet a választások kimenetelétől, így aztán a politika számára sem jelentenek semmit. A szocialista párt, amikor hatalmon volt, a hagyományos szociáldemokrata módon próbált osztogatni vagy inkább „csöpögtetni” valamit az állami forrásokból nekik is. Úgy próbálta pacifikálni a szegényeket és elszegényedőket, hogy egy kicsit mindenkinek adott. A vezérdemokráciában nem adnak, és a vezérdemokrácia középosztályi tömegei ezt rossz szemmel is néznék. Ne fecséreljék, ne forgácsolják szét a „nemzet erőforrásait” hanem azoknak adják oda, akik iparkodnak, akikből még lehet igazi középosztály: a „mieinknek”. Ez a gazdasági és egyszersmind szociális alapja a vezérdemokráciának. Nagyjából egy két és fél milliós középosztályról beszélhetünk, amelyet a Fidesz maga köré gyűjtött-tömörített, anyagilag érdekeltté tett az új uralmi rendszer fennmaradásában, politikailag pedig élmény- és értékvezérelten mozgósíthatóvá. A politikavallás csak egy áttétele ennek a mozgósíthatóságnak és a rendszerrel és a vezérrel való azonosulásnak. Ez a Fidesz-körüli társadalom korporációkba, hivatásrendekbe szerveződik, azaz a fideszes civiltársadalom meg van szervezve. Bármikor mozgósítható. Vele szemben egy katyvaszos konglomerátum semmit nem jelent, labdába sem rúghat.

**A választási bukás a vezérbe vetett politikai hitüket
kérdőjelezte meg: hát isten leváltható? Isten megbukhat?
meghalhat?**

– Ön az írásában ezt az Orbán és a Fidesz iránti vallásos elkötelezettséget rögtön le is fordítja megszereshető javakra, társadalmi, gazdasági előnyökre. Ennek is megvan a hoci-nesze oldala, én feltétel nélkül elfogadlak szentnek, cserébe te is segítesz megoldani az életem különböző problémáit. Ez az alku hogyan, mitől alakul ki és formálódik a vezér és imádattal teli tömege között

– Hogy kezdetben mi van, az nagy kérdés. Nehezen szétválasztható az anyagi és a hitszerű elem. Mert nem feltétlenül az érdek van kezdetben, lehet, hogy valóban valamiféle rajongás, imádat. Emlékezzünk vissza a Fidesz 2002-es vereségére. Nem abból a szempontból, hogy mindenki azt várta, hogy nyernek, s ehhez képest elvesztették a választásokat. Ez még Orbán Viktorban is, mint aggodalmas szavaiból még ma is kihallható, óriási traumát okozott. Ezt nem várta, többet várt az országtól és a népétől, ők nem ezt érdemelték. Elkezdődött az ő 2–3 milliós tömegeiben egy társadalmi méretű gyászmunka. Nem egyszerűen a hatalom elvesztése miatt, hanem azért, mert úgy élték meg a dolgot, hogy minden elveszett. Hogy a nemzet elveszett, a haza elveszett. Mert a választási bukás a vezérbe vetett politikai hitüket kérdőjelezte meg: hát isten leváltható? Isten megbukhat? meghalhat? Az én hitem akkor semmit nem ért? Hallottam ilyen beszélgetéseket villamosmegállóban annak idején: „Ha Viktorka elveszíti a választást, akkor az én életemnek vége.” Idős, 60–70 év körüli néni mondta ezt. És nem az öregkori agyérelmeszesedés vagy a hisztéria beszélt belőle, hanem a politikai hívő kétségbeesése. A politikai hit egyfajta alapzat, amelyben az eszelősség határát súroló rajongók mellett feltűnik a nagyon is észnél levő cinikusok, képmutatók, haszonlesők korrupst sáskaserege, akiket már csak a pusztán anyagi érdek, a megvagyonosodás érdeke vezérel. Ez már 1998-ban elkezdődött. Akkor is azt mondták, hogy kormányváltásnál több,

rendszer váltásnál kevesebb. 2010-ben már rendszer váltást mondtak, és meg is csinálták. Ez már egy másik politikai rendszer, nem a 2010 előtti. Ezt senki sem veszi figyelembe, senki sem tudatosítja. Legfeljebb néhány politológus különféle szakmai és értelmiségi diskurzusok szintjén. De hogy ezt hogyan lehetne lefordítani az egyes ember szintjére, s ebből hogyan lehet újfajta politika? A szocialista párt megkísérelte 2006-ban, hogy a vezérdemokrácia általános – nem magyarországi – kihívására adjon egyfajta „vezérdemokratikus” választ Gyurcsány Ferenc személyében. Ő is vezérként lépett föl, a vezérdemokráciát képviselte, eleinte nem is sikertelenül, aztán kudarcot vallott, mindenesetre nem hirdetett új rendszer váltást – azt próbálta volna meg! –, és a vezérdemokráciát nem a versengés beszűkítésével és a demokrácia, a jogállam lebontásával igyekezett megvalósítani, ami már a vezérállam előszobája.

Kiszűrni a rendszerből a hatalom elvesztésének kockázatát

– *Most nézzük ennek a csodaváró, bálványimádó magatartásnak a gyökereit, s ez valószínűleg abban a vezéri felfogásban ragadható meg, amelyet Ön a türelmetlenség, akarnokság, erőszakosság egyenes útjának nevez a demokrácia girbegurba, egyeztetős, kompromisszumokkal teli, sok kitérős útjával szemben. Ez Ön szerint Orbán alkatából vagy egy alaposan végiggondolt hatalmi technikából ered?*

– Ez ebből a másfajta rendszerből ered. Most már maradjunk a vezérdemokrácia meghatározásnál, noha nagyon sokféle nevet lehetne adni a mai rendszernek. De ezt nagyon találónak érzem. Ebben ugyanis valóban az erő és az akarat a döntő. Orbán állandóan háborút indít, ötpercenként frontokat nyit, de mindig olyan frontokat, kitalált frontokat, nemlétező frontokat,

amelyeken könnyedén győzhet. Ha nem győz, azt is győzelemként állítja be, könyveli el, már ha a vereség vagy a kudarc keretezhető győzelemként, de hát ez mindaddig csak pír-kérdés, kommunikációs ügyesség kérdése, amíg az egész rendszer meg nem bukik. Mindez még belefér a vezérdemokráciába, végtére egy közvetlenül a nép által választott karizmatikus vezér – Max Weber „plebiszcitárius vezérnek”, azaz „népszavazásos vezérnek” nevezi – uralmát győzelmekkel kell tudnia legitimálni, minden vereség megingatja és aláássa vezéri elhivatottságát és nimbuszát. Ez, ismétlem, és különösen a tömegmédiумok korában kommunikációs keretezés kérdése is: ha a vezérnek jó a PR-csapata egy darabig minden vereséget képes győzelemként keretezni, „frame”-ezni, mint ahogy az ellenzék is megteheti, ha felkészült ebből a leckéből, hogy még a vezér győzelmeit is vereségként keretezze. Nálunk azonban az ellenzék olyannyira impotens kommunikációs téren, hogy talán azt sem tudja, mi fán terem a „frame”, a történések politikai keretezésének művészete. A hatalom nemcsak elfoglalta a tömegmédiумokat, hanem a maga szempontjából ügyesen keretezi az eseményeket, gyakran kifejezetten a keretezéshez hoz létre eseményeket. Természetesen alkati vonások sokasága kell ahhoz, hogy valaki ne csak győzelmet szomjazzon, hanem állandóan a győzelem fénykévéjében jelenjen meg, azaz mint olyasvalaki, aki soha nem veszíthet, jóllehet valójában *csak nem tud* veszíteni. Aki alkatából eredően nem tud veszíteni, az éppen ezért sok-sok igazi és még több győzelemként keretezett nem-győzelem és vereség után egy irtózatosan nagyot veszít. Tulajdonképpen eltaknyol a valóságon, amit a mértéktelen hatalom és vele az örökös győzelmek látszatvilága – a nevezetes keretek – eltakarnak előle. Ha egy olyan politikai játszmában veszek részt, ahol kalkulálnom kell vele, hogy el is veszíthetem, akkor ott sokféle mozgás és kombináció lehetséges: visszalépés, kerülőút, megegyezés és így tovább. Nem

vezet egyenes út a győzelemhez. És nem létezik osztatlan, egy kézben összpontosuló személyi hatalom. De mit tehetek, ha nem akarok kalkulálni a hatalom elvesztésének kockázatával? Egyáltalán mi jelent kockázatot a hatalom számára az alkotmányos liberalizmus alapján álló demokráciában? Kockázat természetesen az ellenzék, maguk a szabályos időközönként ismétlődő vagy idő előtt kiírt választások, kockázatot jelent a nyilvánosság, a független média, a szólás- és gyülekezési szabadság, az Alkotmánybíróság, a független bíróság, kockázat minden autonómia, személyes és szakmai, intézményi autonómia. Mármost, ha mindez kockázat, akkor a játszma elvesztésével kalkulálni nem akaró hatalom amennyire csak képes rá, amennyire ezt a társadalom és a helyzet engedi, igyekszik minden ilyen kockázatot kiiktatni a rendszerből, vagy legalábbis minimalizálni: határok közé szorítja, redukálja, kiüresíti a demokratikus visszacsatolás összes mechanizmusát, a hatalmat ellensúlyozó, döntési sebességét fékező minden intézményt. Így alakul ki aztán a liberális demokráciából a választásos autokrácia, a cezarista, vagyis nem-demokratikus vezérdemokrácia. Ez persze önellentmondás, ezért is van arra ítélve a rendszer, hogy vagy önmagát számolja fel, vagy a demokrácia maradványát és cézárizmussá alakuljon át, leválthatatlan hatalommá, az ebből elkerülhetetlenül következő végső összeomlás, politikai és olykor társadalmi katasztrófa kilátásával. Ezzel csak a jelenlegi rendszer köztes, hibrid jellegét próbálom érzékeltetni: most, 2014-ben egyelőre még csak a vezérdemokrácia és a cezarista vezérállam között egyensúlyoz. Személy szerint én nem rokonszenvezem még az ideális – Max Weber által elképzelt – vezérdemokráciával sem, de nem tekintem eleve nem-demokratikusnak. A vezérdemokrácia nem azonos a vezérállammal. Most is nagyon sok minden van ebben a mai magyar vezérdemokráciában, amit nem lehet egy szimplán autokratikus, pláne diktatórikus modellel leírni. Például

vannak választások. Mondhatjuk persze, s ez már új vonás, ez nincs benne a Max Weber-i vezérdemokrácia-modellben, hogy mivel a választás is kockázat a vezéri hatalom számára, úgy kalibrálja a választási rendszert, hogy kiszűrje belőle a hatalom elvesztésének, a vezér bukásának kockázatát. Világszerte, de különösen Dél-Kelet-Ázsiában alakult ki ennek a választásos autokráciának a típusa. Normális esetben a választások kockázata éppen a hatalom elvesztése. A Max Weber elképzelt vezérdemokráciában is győzhet a hatalmon levővel szemben egy másik vezér. Fönnáll a kockázata, hogy az aktuális vezéri uralomban csalódott vagy megagitált emberek a rosszul teljesítő vezért leváltják. A vezérállamban ez a lehetőség a szabad választással együtt megszűnik. A magyar vezérdemokráciában egyelőre ott tartunk, hogy a választási rendszer kalibrálásával és tömegműködők elfoglalásával, az agyak uralásával ezt a kockázatot igyekeznek minimalizálni. Megvásárolják, megvesztegetik, érdekeltté teszik és kontroll – agykontroll – alatt tartják a választók választási szempontból – tehát a hatalom javára újrakalibrált választási rendszerben – mérvadó többségét. A nyilvános kommunikáció összes felületének – média- és hirdetési felületének – uralásával pedig szinte kikezdzhetetlenné teszik a vezérbe vetett hitet. Most nem mondom el ezredszer, hogy került a közszolgálati televíziótól a hirdetési piacig minden felület a hatalom kontrolja alá, hogy rajzolták újra a választási körzetek határait, hogy nagy eséllyel a hatalom javára billenjen a mérleg. Ebben még – és ezzel elmegyek a választásos autokrácia legrosszabb változatáig, mert ennek is vannak jelei, egyelőre apró, nem durva jelei – még a választási csalások is benne vannak. Ez a 2010 utáni Putyin-rendszer. Van bárkiben kétség afelől, hogy Putyin abszolút többséggel meg tudta volna nyerni a 2012-es elnökválasztást? Talán nem 78 százalékkal,

hanem csak 58-cal. De a hatalom leválthatatlanságának biztosítása mindig túlbiztosítást feltételez.

A választásos autokráciák ott omlanak össze, ahol a gazdaság bajba kerül

– *A rendszerbe tehát bele van építve a kis választási csalások lehetősége is?*

– Ezt az egész rendszert úgy hívják, hogy elektorális vagy választásos autokrácia. Főleg Délkelet-Ázsiában van erre rengeteg példa. Szingapúrban 60 éve ugyanaz a család uralkodik, azt mondanám, közmegelégedésre, mert legalább gazdaságilag mögé tud tenni valamit a leválthatatlan uralomnak. Általában ezeknek a választásos autokráciák ott omlanak össze, ahol a gazdaság bajba kerül vagy kimerülnek a központosított és a rendszer kedvezményezett körében újraelosztott erőforrások, ilyenkor viszont nagyon csúnya véget érnek. Ez még az újraelosztás színlelt módjaira is érvényes, mint amilyen a választási bázist szélesítő, úgynevezett „rezsiharc”, mert szép dolog a harc a rezszi csökkentésért, de akkor tartósan fenn is kell tartani a „kiharcolt” rezsiszintet, a szolgáltatások színvonalának megőrzése mellett. Ugyanígy a középosztálynak azt az életszínvonalat, amelyet a többi társadalmi csoporttól elvont és újra osztott jövedelmek révén átcsoportosított, mert ha nem tartja fenn, akkor összeomlik a rendszer. Azonban a forráskivonás és a forrás-átcsoportosítás, amit fordított újraelosztásnak is nevezhetünk – a szegényebektől elvonni a keveset és a gazdagabbaknak adni a többet – nem új források teremtésével valósul meg, tehát csak ideig-óráig képes biztosítani a rendszer számára elengedhetetlen középosztályi támogatást.

– Ennek a fülkeforradalmas rendszerváltásnak, a demokratikus hatalomgyakorlástól való elfordulásnak az előkészítése 8 éven át tartott. Kezdődött a 2002-ben a Testnevelési Egyetemen elmondott Orbán-beszéddel, a Kossuth téri nagybeszéddel, a polgári körök megalakításával, s végül is befejeződött a 2010-es kétharmados győzelemmel. Mindez ellenzékéből történt, amikor a Fidesz számára sem törvényhozói, sem végrehajtói hatalom nem állt rendelkezésre. Hogy lehettek akkor mégis ilyen sikeresek, mi kellett ehhez?

A politikai ész felfüggesztése végzetes lehet

– Ez a politikavallási elem. Az az érzület, az a szenvedély, rajongás, amely ennyi embert tartósan, bár persze mindig csökkenő mértékben, képes kivinni az utcára, képes mozgósítani. Mert itt természetesen soha nem az észre hatnak. Kantot idézem, aki a vallási hitet szellemesen az ész salto mortaléjának, az ész halálugrásának nevezi. De a vallási ugrás az egyes ember ügye és a lélekben zajlik, nem a valóságban. Amióta a hit, legalábbis Európában, az egyes ember ügye, amióta a vallási türelem egyezményes követelmény, megszűntek a hitháborúk és a vallási közösségek kölcsönös mézárásai, senkinek nem okozhatunk sérelmet és semmiféle törvényt nem sértünk azzal, ha nem ebben, hanem amabban hiszünk, ahogyan azzal sem, hogy nem hiszünk semmiben. A hit a felfoghatatlan Isten vonatkozásában természetes. Isten létét vagy nemlétét nem lehet tudományosan bizonyítani: a tudományos igazság sine qua non-ja, hogy cáfolható, a vallási igazság azonban cáfolhatatlan. Ahogy a művészi igazság is. De ha a politikai ész van fölfüggesztve, és a politikai hit lesz az ész halálugrása, akkor ennek kimenetele könnyen válhat végzetessé.

Hasonló, mint a vallásháborúk kimenetele, csak itt az abszolút igazságigénnyel fellépő politikavallások fenekednek és háborúznak egymás ellen. A mediatisált tömegdemokráciában persze a politikai háború is jobbra csak szimuláció, de ettől még igaz, hogy az észre hatni, észérvekkel bizonyítani valamit széles tömegek számára nemigen lehet. Ez a tömegtársadalom alapvető konstrukciós problémája, ami azonban csak a társadalom tömegszerűségével együtt szűnhet meg. Mert a 19. században mindenütt létezett mindenféle a választási cenzus. Tehát a 19. században a parlament majdnem tudósok, kifejezetten a felső osztályhoz tartozó politikusok meg mágnások, arisztokraták kiváltsága volt, szinte teljesen ki volt belőle zárva a mennyiségi értelemben vett nép: a tömeg. Ott lehetett okoskodó demokráciát csinálni. Ez hívják a demokrácia deliberatív, vagyis mérlegelő, észérveket mérlegre helyező, tanácskozó modelljének. A 19. században az okoskodó tudományos vita, a pallérozott retorika – a lebeszélés és a rábeszélés retorikája – határozta meg a parlamenti üléseket. A 20. században már nem. Itt már a képviseleti demokráciák szabad és egyenlő választásai révén a parlamentbe jutott pártok, jobbra osztálypártok kezdték lefedni a tömegtársadalmat. Ezek osztályok bomlottak fel mára szinte a felismerhetetlenségig, a társadalom további individualizálódásával és atomizálódásával. Hol van az a munkásosztály Magyarországon, amely, mint József Attila írta, osztályharcban vasba öltözött? A szervezett munkásosztály? Vannak munkavállalók és munkaadók, ugyebár. Hol van a „megtartó”, a „nemzet gerincét” alkotó parasztság, amelyre a magyar népiek mozgalma épült? Van például hárommillió nyugdíjas Magyarországon, de ezeknek semmiféle közös identitása sincsen: az állami újraelosztástól függő izolált magánemberek tömege. Szinte bármit meg lehet csinálni velük – nélkülük, ahogy egyébként meg lehet csinálni szinte mindenki mással is –

pedagógusoktól az orvosi karig. Az agrárszektorban mára alig maradt valaki. És vannak azok, akik közvetve vagy közvetlenül is az államból élnek: a közmunkásoktól a tanárokig, a köztisztviselőktől az egészségügyi dolgozóig. Ők mind az államtól függenek, nem a piactól. Alig találunk másfél-kétmillió embert, aki a piaci szférában szerzi meg jövedelmét. Akkor miféle társadalom ez? Hogyan lehet erre a politikai érdekeket artikuláló pártpluralista rendszert fölépíteni? Sehogy. Vagyis jön a populista vezérdemokrácia.

– Akkor ezzel magyarázza például azt is, hogy nem voltak az ellenállásnak gócai? Mert mint a kés a vajon, úgy ment át Orbán Viktor szinte minden elképzelése az elmúlt négy évben. Nincs ellenállás, nincsenek szerveződések. Miért volt ennyire védtelen a magyar társadalom?

– Orbán felismerte, hogy a magyar társadalom zöme semmilyen ellenállást nem fog kifejtteni. Vannak kisebb-nagyobb elszigetelt csoportok, kis radikális szélek, de olyan átfogó ellentábor – mondjuk az alsó középosztály különféle csoportjaiból formált politikai öntudatra ébresztett ellen-középosztály – , amelyet mozgósítani lehetne, nincsen. Egyes csoportoknak van valamilyen érdekképviselőjük, de az egésznek politikai képviselője nincsen, nem hisz a politikában, nincs politikai ellenvallás. A radikális szélek megvastagodhatnak, de a rendszer átfogó válsága nélkül nem válhatnak a többségi hatalom komoly ellenlábasává. Olyannyira nem, hogy ezt belátva még Jobbik, ez a Magyarországon egyetlen komoly ultrapopulista, ultranacionalista radikális párt is középre tart. A Fidesz ma úgy írható le, mint mérsékelt Jobbik, a Jobbik pedig mint radikális Fidesz. Egy esetleges, ma elképzelhetetlen helycsere a hatalomban legfeljebb ezeket az előjeleket változtatná meg, de nem a rendszert. Ami azt illeti, a magyar társadalom a maga

egészében katyvaszos állapotban van. 1945 és 1956 között még nem így volt. 1956-ban pillanatok alatt megjelentek a pártok, megjelentek az érdekek és érdekképviseltek. A katyvaszosodás a Kádár-korszakban kezdődött, de valamilyen tagoltsága még mindig maradt a társadalomnak. 1989-ben aztán a kényszerből felvett, ormótlan, de magyarrá taposott államszocialista cipőket egyszeriben lerángatták az ország lábairól, fennen hirdetve: „Kelj fel és járj!”. De nemcsak egy rossz rendszer, egy társadalmi berendezkedés, hanem egy egész életvilág is összeomlott akkor. Ezért is vegyült egyre erősebben a felszabadultság érzésébe a szorongásé, a rossz előérzeté. 1989-ben úgyszólván vezényszóra, felülről bevezették a demokráciát, jöttek az elitcsoportok, megtárgyalták a pártállami elittel, milyen feltételek mellett hajlandó megadni magát, és kihirdették, hogy akkor mostantól liberális demokráciában fogunk élni, csatlakozunk édes hazánkhoz, a Nyugathoz, és nemsokára olyan élet lesz itt, mint Bécsben. De hát tényleg erről szólt milliók számára az elmúlt 25 év? Hogy a Nyugathoz tartozunk, hogy szabadságban élünk, hogy ugyanúgy élünk, mintha Bécsben lennénk, csak még egy kicsit jobban, mert magyarok vagyunk? Természetesen, nem! 1989-ben elitdemokrácia született, felülről bevezetett demokrácia, a társadalom megformálásával, a demokrácia meggyökereztetésével abszolút senki nem törődött. Mással volt elfoglalva, jó esetben az intézmények kiépítésével, rosszabb esetben azzal, hogy privatizálja az állami tulajdont, ahol éri. De az ezt követő huszonöt évben sem vált a demokrácia – a liberális demokrácia – a társadalom tapasztalati valóságává. Az, hogy négyévente választásokat kell tartani, még nem liberális demokrácia.

– *Természetesnek tarja, hogy ide jutott a folyamat? Ami ma van, egyenes következménye annak, ami az elmúlt 25 évben folyt?*

– Abszolút. Igen. Ezt mondom.

– *És el kell jutni a szakadékig, hogy az emberek felébredjenek ebből az ideológiai kábulatból?*

– Sajnos mindig el kell jutni a szakadékig azokban a korszakokban és társadalmakban, ahol a politikavallás határozza meg egy társadalom mindennapjait, gazdaságpolitikáját, egész politikai rendszerét. Hangsúlyozom, hogy a vezérdemokráciából önmagából még nem következne ez. A magyar vezérdemokrácia sajnálatos módon közelebb áll – nem állítom hogy azonos vele! – a fasisztoid vagy totalitárius vezérállamhoz, mint a weberi értelemben vett vezérdemokráciához, amely a politikai pártpluralizmusra épülő képviseleti rendszerrel szemben ma mindenütt megjelenik valamilyen formában és mértékben. Nemcsak jobboldali rendszerekben. Baloldali elemző műhelyek is folyamatosan arról beszéltek a 2000-es évek elején, hogy a nem elnöki típusú parlamentáris rendszerekben is elkerülhetetlenül prezidencializálódik a kormányfői hatalom. Mert az osztályalapú pártpolitikai képviselet alól politikai osztályok híján kicsúszott a talaj, a politikai folyamatok mediatizációja pedig nemcsak lehetővé teszi, hanem kikényszeríti a hatalom perszonifikálását: ahol a társadalom atomizált egyének tömegévé válik, a politika pedig néznivalóvá, műsorrá, ott a hatalom – demokratikus vagy nem-demokratikus – pártokfölötti vezérekben kell megszemélyesülnön, különben szétforgácsolódik és permanens válság, interregnum fenyegeti. A demokratikus társadalmakban is vezéresedik a hatalom. Franciaországban Sarkozy erre a jó példa, jelenleg

Hollande egy ilyen ellenvezér, egy nem-vezér, ami szépen tükröződik népszerűségi mutatóiban és a nemzeti populista radikálisok előretörésében, de Thatcher és Blaire, sőt a maga módján Merkel is a vezérdemokrácia felé „húzták el” a pártpolitikai képviselő rendszerét, de mindenütt anélkül, hogy a liberális alkotmányosságnak, a jogállamiságnak, a sajtószabadságnak a haja szála görbült volna. A mai magyar rendszerrel az a legnagyobb baj, hogy a demokratikus visszacsatolás mechanizmusait szünteti meg, a jogállamiságot, a sajtószabadságot az intézményi és szakmai autonómiákat szűkíti vagy támadja. Vagyis a demokráciában szabadon megnyilvánuló természetes sokféleséget zűrzavarként állítja be, a zűrzavar megszüntetését pedig a sokéleség felszámolásával próbálja elérni, ami elkerülhetetlenül zsarnokságba torkollik. Magyarországon tényleg zűrzavaros, kaotikus, veszekedős, korrupt volt a 2010 előtti demokrácia. De nem azért, mert demokrácia volt, hanem azért, mert nem volt eléggé demokrácia, mert sokféleség nem rendeződött benne egységgé.

Azt a vigasztalanságot, azt a szétziláltságot, amely a mai magyar társadalmat áthatja, nem lehet szavakkal leírni

– *Másként is lehetett volna egységet csinálni?*

– Természetesen. Például nem a vezérdemokrácia, hanem a partnerségi demokrácia, a közvetlen demokrácia, az önkormányzatiság felé elmozdulva vagy kombinálva a kettőt. Ezek lehetőségeket teremtenek a tanulásra, szinte iskolaként szolgálnak a helyi közösségek számára, hogy megtanulják, mit jelent az önkormányzás, hogyan képesek sorsukat saját kezükbe venni. Maguktól vagy könyvekből ezt sohasem fogják megtanulni. Semmi sincs a múltjukban, ami erre predesztinálná őket, ami kevés hagyomány, készség, beidegződés kialakult volna, azt a soron

következő autoriter rendszerék, diktatúrák kitaposták, kiölték belőle. Persze gazdasági és szociális háttér nélkül, mert meg kell élni az embereknek valamiből, ez nem megy. Aki jár vidékre, meg tölt időt falvakban, mint például én is, tudja, hogy azt a vigasztalanságot, azt a szétziláltságot, amely a mai magyar társadalmat áthatja, nem lehet szavakkal leírni. Van itt egy örületes társadalmi kihívás, amelyre sajnálatos módon a Fideszt kihívó oldal, nevezzük baloldalnak vagy demokratikus oldalnak, nem válaszol. Nem a Fidesz szlogenjeire, verbális meg képi kereteire kell válaszolni, még hülyébb kereteket készíteni, hanem a magyar társadalommal kell foglalkozni. Ha elvesztik a választást, elvesztik. Meg kellene fogalmazni egy olyan ellenajánlatot, amely a mai vezérdemokráciánál jobb, legalább abban jobb, hogy demokratikus. Visszaépíteni a demokráciát. A vezérhatalmat visszaszorítani a kormányfői hatalom világszerte tapasztalható prezidencializálódása mértékére. De nem megint fölülről kezdve, hanem lentől kimunkálva, még ha a szabadság lehető teljességét visszaállítani kívánó ellenoldal sem tudja elkerülni, hogy vezért produkáljon. Nem lehet nem perszonalifikálni a pártokat.

– *Ha nyer a Fidesz, sikerülhet-e populista vezérdemokrácia konszolidációja? Ha igen, Ön szerint mit konszolidálnak, ezt a rendszert, vagy elképzelhető, hogy nyitnak a konszenzusos demokrácia felé?*

– Ennek a rendszernek, tehát nem általában a vezérdemokráciának, hanem annak, amit vezérdemokráciaként az Orbán Viktor vezette Fidesz felépített Magyarországon négy év alatt, a legnagyobb kihívása, hogy konszolidálható-e egyáltalán. Ha igaz az, hogy az alapja egyfajta politikavallási hit, akkor ez igencsak kétséges. A kádári konszolidációnak a lényege volt, hogy a kommunizmust mint politikavallást lényegében ad acta tette. A

Horthy-féle konszolidációban is a hitnek, az 1919–20-as különítményes szélsőjobboldali nacionalista, antiszemita politikavallásnak a visszaszorulását láthatjuk. Képes-e ezt a vallási hitet visszaszorítani a jelenlegi rendszer anélkül, hogy saját társadalmi talaját, saját rajongó tömegeit elvesztené? Én azt látom, hogy a rendszer ebben a dilemmában őrlődik. Valószínűleg csak egy nem Orbán Viktor vezette, tehát nem karizmatikus Fidesz-politikus lenne képes rá, hogy a rendszert konszolidálja, méghozzá új, pótlólagos állami források előteremtésével, nem tudom, honnan. Nem tudom, létrejöhet-e ennek a rendkívüli rendszernek a köznapisága, amelyben a polgári élet szürke, helyenként piszkos prózája váltja fel a politikavallás rajongó hitét, a karizmatikus vezéri akarat teatralizálását, a vezéri rögtönzéseket, az önkény szüntelen, határsértő innovációit pedig kiszámítható, stabil mindennapi életviszonyok.

– *De ennek nincs realitása.*

– Nagyon csekély. Úgy gondolom, tényleg a szakadék felé rohanunk.